

Nagy László

A Páneurópai Piknik és az 1989. szeptember 11-i határnyitás

A Páneurópai Piknik története az ötlettől a megvalósulásig igen tanulságos. Valójában akkor lehet az összefüggéseket, az eseményeket és következményeik súlyát megérteni, ha felidézzük a kort, az akkori politikai összefüggésrendszert, mely lassan már sokak számára feledésbe merül. Érdekes a vasfüggöny megszűnésének történetét is röviden érinteni.

Az előzmények

Az úgynevezett „SZ-100” típusú, 246 km hosszú jelzőberendezést – a „vasfüggőnyt” – az MSZMP PB 1965. május 11-i döntése alapján építették fel 1965 és 1971 között.¹ Egy 1949-ben, közvetlenül az osztrák határnál felépített, aknamezőkkel ellátott szögesdrót rendszert váltottak fel ezzel. Székely János, a Határőrség országos parancsnoka, a Belügyminisztériumnak készített jelentésében a rendszer számos problémájára utalt.² A sűrűsödő műszaki-technikai gondok mellett megemlítette azt a groteszk tény, hogy mivel a Szovjetunió beszüntette a telepített rendszer további gyártását, a rozsdamentes drót utánpótlását csak nyugati importtal lehetett volna megoldani, ami jelentős devizamennyiséget igényel. Horváth István belügyminiszter egy interjúban közölte, hogy „...az államhatár bizonyos szakaszain a régi idők kellékei és berendezései még megvannak,” és utalt arra, hogy itt az ideje, a technikai határzárak leépítésére.³ Pozsgay Imre államminiszter, az MSZMP PB tagja 1988. október 26-án Győrben azt nyilatkozta, hogy „...az elektromos jelzőberendezés erkölcsileg, technikailag és politikailag előregedett.”⁴

1988. november 24-én Grósz Károlyt felváltja Németh Miklós a miniszterelnöki székben. Horváth István belügyminiszter 1988–1989 fordulóján a jelzőberendezés leszerelését célzó előterjesztést készített az MSZMP PB számára.⁵ A Politikai Bizottság 1989. február 28-án az előterjesztést elfogadta.⁶ A Határőrség Országos Parancsnoksága 1989. március 9-én „feladattervet” készített a bontáshoz, melynek próbáját egy szigorúan titkos gyakorlat során végezték 1989. április 18-án.⁷ A leszerelés hivatalos megkezdését 1989. május 2-án hirdették ki egy nemzetközi sajtótájékoztatón Hegyeshalomban, kétszáz bel- és külföldi újságíró előtt.⁸ Ezen a napon örökre kikapcsolták az elektromos jelzőberendezést. Demonstratív okokból Alois Mock és Horn Gyula külügyminiszterek 1989. június 27-én ünnepélyesen átvágták a vasfüggőnyt, melynek bontása már nagy ütemben haladt.⁹ A munka befejezésének határideje 1991. január 1. volt. A román hatóságok ugyanakkor a román-magyar határon 1989. június

¹ Andreas S. Schmidt-Schweizer: Die Öffnung der ungarischen Westgrenze für die DDR-Bürger im Sommer 1989. Südosteuropa Mitteilungen 37., 1997/1., 34. p.

² „Jelentés a nyugati határszakaszon kiépített elektromos jelzőrendszer műszaki-technikai állapotáról, alkalmazásának tapasztalatairól.” 1987. október 5. Határőrség Országos Parancsnoksága, Ikt. sz. 0022/43/1987., 3. p.

³ Népszabadság, 1988. augusztus 6., 5. p.

⁴ Határőr, 1988. november 4., 5. p.; Pozsgay Imre: Politikus-pálya a pártállamban és a rendszerváltásban. Budapest, 1993., 84-85. p.

⁵ „Előterjesztés az MSZMP Politikai Bizottságához a határőrizet hosszú távú feladataira, 1989 február.” Magyar Országos Levéltár, [a továbbiakban: OL] 288.f.5/1054, 99-116. p.

⁶ „Jegyzőkönyv a Politikai Bizottság 1989. február 28-án megtartott üléséről.” OL, 288.f.5/1054, 5-6. p.

⁷ „Feladatterv az EJR, határsáv, nyomsáv felszámolására, új határőrizeti rendszer kidolgozására.” 1989. március 9. 076/4/1989 ; továbbá: Népszabadság, 1994. április 26. 13. p.

⁸ Dr. Zsiga Tibor: A „vasfüggöny” és kora. Budapest, 1999., 76. p.

⁹ „Magyar Dokumentáció” (Kiadja a MTI) Budapest, XXI. évf., 1989. június, 315. p..

21-én megkezdték a szögesdrót kerítés építését, és a határsávban növekedett a román határőrök által lelőtt menekültek száma!

Tíz év távlatából visszatekintve, a vasfüggöny lebontásának története felettébb idillikus politikai légkörre utal, de ez nem volt érezhető a mindennapokban. Az a tény, hogy a legfelsőbb politikai vezetésben néhány felvilágosult, vagy inkább reálisan gondolkodó személy európai módon próbált politizálni és felkészülni a várható átrendeződésre, nem jelenti azt, hogy ezek a politikusok a jövőt tekintve visszavonhatatlanul uralni is tudták az akkori politikai folyamatokat. Az úgynevezett „reformszárny” ugyanis valószínűleg kisebbségben volt az MSZMP-ben. Pusztán a nemzetközi politikai helyzet, Gorbacsov személye, a politikai ellenzék aktivitása és a társadalom egyre növekvő nyomása akadályozta meg, hogy Nagy Imre, Dubcek vagy Walesa sorsára jussanak. Ne felejtjük el, hogy a szóbeli megnyilatkozások egyértelműen kedvező változásokat sugalltak, holott 1989-ben szervezetileg még érintetlen állapotban voltak az elmúlt rendszer erőszakszervezetei, köztük a III/III-as ügyosztály és a Munkásőrség, továbbá hatályban voltak a régi törvények is.

Elvileg, az akkor formálódó, törvényen kívüli ellenzék minden tevékenysége büntethető lett volna. Ilyen volt többek között a Páneurópai Piknik szervezése is, amelyet „tiltott határátlépésben való segélynyújtás”-nak is lehetett volna minősíteni! Vagy gondoljunk csak arra, hogy mekkora botrányt okozott Pozsgay Imre kijelentése, miszerint az 1956-os eseményeket népfelkelésnek kell tekinteni. Azt se felejtjük el, hogy a rendszerváltozás „réme” hány ember számára jelentette ekkor a retorziótól való félelmet, illetve hány ember vélte úgy, hogy ezzel elveszti állását, hatalmát, előjogait. Az is igaz viszont, hogy a pattanásig feszült politikai helyzetben, a hihetetlen bizonytalanság és a politikai szelek állandó forgása ellenére is remélni lehetett, hogy ezúttal tényleg gyökeres és végleges politikai átrendeződésre van lehetőség Kelet-Európában.

Az ötlet megszületése

Ebben a zavaros, átláthatatlan, „kristályosodás” előtti feszült helyzetben született a Páneurópai Piknik gondolata. Ritka az olyan esemény, ahol az ötlet egy bizonyos személyhez köthető. A Páneurópai Piknik ilyen. Mészáros Ferenc akkor debreceni – ma már soproni – lakos fejében fogant meg a gondolat Debrecenben, 1989. június 20-án, a Habsburg Ottó debreceni előadását követő vacsorán. Az asztalnál Habsburg Károllyal arról beszélgettek, hogy minden kedvező kilátás ellenére még háborítatlanul áll a Berliini Fal, valamint a vasfüggöny a „belnémet” határon és Csehszlovákia nyugati határán is. Mészáros Ferenc úgy vélte, hogy beszélgetésüket Magyarország ausztriai határán kellene folytatni, ahol a tényleges határvonalon tüzet rakva, szalonnát sütnének egy piknik keretében úgy, hogy a vendégek egy része Ausztriában, a másik része Magyarországon ül – demonstrálva az egyes kelet-európai országok nyugati határain uralkodó állapotok különbözőségét. A gondolaton jót derültek – és más témára tértek át.

Am 1989. június 30-án a debreceni MDF elnökségi ülésén Mészáros Ferenc mégis felvetette tervét, melyet csak Filep Mária vett komolyan. Mivel Filep Mária úgy vélte, hogy néhány ellenzéki és egy hajdani uralkodócsalád tagjai nem találkozhatnak csak úgy a határon, kibővítette a kört az általa is szervezett „Sorsközösség Tábor” résztvevőivel.¹⁰ Szándékai szerint a Páneurópai Piknik a tábor programzáró rendezvénye lett volna. Filep Mária a debreceni MDF következő elnökségi ülésére már tervet mutatott be „*Piknik a vasfüggöny helyén*” címmel. Az időpont augusztus 20, a helyszín Fertőrákos határa lett volna. A rendezvény védnökeinek Pozsgay Imrét és Habsburg Ottót javasolta. Résztvevőknek a Sorsközösség Tábor, az MDF megyei szervezeteit, az MDF Országos Elnökségét, a FIDESZ-

¹⁰ Ennek a Martonvásáron működő tábornak kelet-európai fiatalok voltak a résztvevői Észtországtól Jugoszláviáig, akik az országaik előtt álló sorskérdésekkel foglalkoztak, olyan előadók segítségével, mint Szócs Géza, Molnár Gusztáv, Lubovil Feldek, Benek Silhon, Krzysztof Sliwinski és mások.

t, az SZDSZ-t, a TDDSZ-t és a Magyar Cserkész Szövetséget jelölte meg. Az ötlet egyedül Mészáros Ferencnek tetszett. A többiek pénz és idő hiányában, továbbá a nagy távolság miatt, kivihetetlennek tartották. Végül a tervet azért jóváhagyták, Filep Mária és Mészáros Ferenc munkába kezdett, bevonva a szervezésbe az Országos Klubtanácsot is.

A szervezés

Az első és legnehezebb feladatnak a két védnökkel való kapcsolatfelvétel bizonyult.¹¹ Pozsgay Imre azonnal tetszését nyilvánította ki a tervvel kapcsolatban, és július 10-én már telefonon egyeztettek Habsburg Ottóval is. Másnap, július 11-én hivatalos levél ment Gelsey Erzsébethez, a Habsburg család személyi titkárához, Bécsbe. Időközben a rendezvény időpontja 1989. augusztus 19-re módosult, hogy ne ütközzön az állami ünneppel, és véglegesen a Páneurópai Piknik nevet kapta.¹² Amint a védnökök beleegyező válaszát megkapták, gőzerővel próbálták felvenni a kapcsolatot valamelyik határ menti MDF-szervezettel. Szabó Bélától és Torma Lajostól, az MDF országos szervezőitől tudtak címeteket szerezni. Először Kőszegre írtak, de nem kaptak választ. Végül Filep Mária 1989. július 15-én elküldte felkérő levelét a soproni MDF részére, Magas László címére. Időközben megszerezte Csóka Pál és Őrs Félix telefonszámát, és létrejött a kapcsolat. A soproni MDF azonnal összehívta a tagságát. Többen szkeptikusan szóltak hozzá a vitához, mivel már július második fele volt, a nyári időszak miatt kevés tag tartózkodott Sopronban, és sokan félték, hogy ilyen körülmények között méltó módon már nem lehet megrendezni a Pikniket.

Mivel abban az időben igen jól működött Sopronban a Soproni Ellenzéki Kerekasztal (MDF, SZDSZ, FIDESZ, FKGP), és íratlan szabály volt, hogy minden rendezvényt közösen szerveznek, automatikusan adódott az ötlet, hogy a másik három partnerszervezettel együtt vágjon bele az MDF a munkába. A pártok azonnal csatlakoztak az ötlethez, és megindult a szervezés. 1989. július 31-én már Sopronban találkoztunk Filep Máriával. Másnap, augusztus 1-én Csóka Pál lakásán volt részletekbe menő megbeszélés, amelyen részt vett Soproni Horváth Lajos újságíró is, aki tudósított az eseményről.¹³ Ugyanezen a napon a Határőrség segítségével sikerült egy bejárás során kiválasztani a leendő rendezvény helyét.

Lehetséges helyszín volt a brennbergi labdarúgópálya, a harkai plató és több nyílt terület, főleg Nagycenk és Kópháza térségében. Végül a lebontható „vasfüggöny” közelsége döntött Sopronpuszta mellett. Erre a területre Bánóczy Géza és Erdélyi Géza hívta fel a figyelmet. Voltak persze viták és nézeteltérések. Debreceni barátaink csalódtak, mert úgy hitték, hogy a „vasfüggöny” pontosan a határon helyezkedik el, ám ott csak vadfogó drótsövény volt. Az Sz-100-as rendszer 500-2000 méterre volt a határtól.¹⁴ Végül sikerült mindenben megegyezni, a feladatok meghatározása és kiosztása is megtörtént.

¹¹ Nem volt egyszerű a telefonálás, mivel Filep Mária munkahelyén távolsági hívást nem lehetett kezdeményezni. Leleményesen „lopták” viszont a városi vonalat oly módon, hogy az egyik munkatárs édesanyját hívták fel, akitől visszahívást kértek. A bejövő városi vonalat csenték el és így beszéltek a Habsburg irodával, majd a későbbiekben Pozsgay Imre titkárságával. A „Habsburg-kapcsolatot” Szabó Lukács hozta létre, aki Habsburg Ottó június 20-i látogatását is megszervezte. Pozsgay Imre titkárának, Sánta Áronnak a nevét és telefonszámát Filep Mária egy dunántúli település tanácselnökétől, Orbán Ottótól tudta meg.

¹² Ezen az MDF országos központjában vita alakult ki. Gergely András és Kiss Gy. Csaba az elnevezést nem javasolták, mivel létezik egy „Páneurópa Unio” szervezet is és ebből szerintük még jogi problémák is adódhattak volna. Ennek elkerülése végett lett a név *Páneurópai Piknik* az eredetileg tervezett Páneurópa Piknik helyett, ami így sem aratott osztatlan sikert, de senkinek nem volt jobb ötlete. Az elnevezés nem is lett szerencsés, mivel később tényleg támadtak ebből bonyodalmak.

¹³ „Páneurópai Piknik Sopron mellett.” Magyar Hírlap, 1989. augusztus 2.

¹⁴ Debreceni barátainknak el kellett fogadniuk, hogy a szalonnasütő tüzek nem a határon lesznek. Azon is vita volt, hogy a rendezvényt csak az eredeti résztvevőkkel kívánták megrendezni. Soproni nyomásra (Kömüves Géza ötlete alapján), országos rendezvényre került sor. A soproniaknak szintén nem tetszett a „páneurópai” elnevezés, de már a sajtóban jól bevezetett néven nem lehetett változtatni.

A soproni főrendezők Magas László (MDF) és Szentkirályi Zsolt (SZDSZ) lettek. Az MDF-es csapat főleg az engedélyek beszerzésére és a határnyitás megszervezésére koncentrált, míg az SZDSZ-es gárda a propaganda és a nyomdai anyagok elkészítése terén jeleskedett. A FIDESZ az egyetemisták nyári vakációjára miatt csak háromfős (Ivanics Ferenc, Vígh Szabolcs, Vecsera Ferenc), de szorgalmas csapatával vett részt. Az FKGP frissen alakult, kicsiny szervezete az igen aktív Komlós Andor vezetésével dolgozott. Először is kellett egy jó szlogen. Kettőt is találtunk! A meghívó „*Bontsd és vidd!*” felhívása Rumpf János ötlete volt. A „*Falurombolás helyett Falrombolást!*” felhívás – utalva a romániai falurombolásra és a Berliini Falra – Csóka Pál ideája volt, melynek plakátját Kerekes György dekoratőr készítette el.¹⁵ A furcsa jogi helyzet miatt nem volt egyszerű elintézni, hogy a Piknik résztvevői vághassanak a vasfüggöny drótjából. Azt sem tudtuk, hogy kivel kell tárgyalni, hiszen a rendszert elvileg már lebontották, de a Soproni Állami Gazdaság vadasparkot tervezett Sopronpusztára és az ő kérésükre ezen a szakaszon a határőrök meghagyták a drótkerítést. Horváth Péter, a gazdaság akkori igazgatója nagyvonalúan megengedte a „pár méter” drótkerítés lebontását, amelynek későbbi helyreállítását is megígérték a szervezők. Nagyon segítőkész volt e tekintetben és minden egyéb vonatkozásban is Frankó István ezredes, a soproni Határőrkerület Parancsnoka, akivel az Ellenzéki Kerekasztal már korábban is jó és korrekt kapcsolatot alakított ki. Abban a politikai helyzetben ez ritka volt, és ezért Frankó István sok akkori hatalmasság rosszállását vonta magára.

Ezzel párhuzamosan folyt a munka Debrecenben is. Az országos propagandát a sajtóban Turi Gábor, Porcsin Zsolt és Krecz Tibor végezte. Megszületett a Piknik emblémája: a szögesdrótot átszakító fehér galamb, Varga Ákos grafikus munkája, aki a plakátokat is ingyen szitázta és nyomtatta. A debreceniek vállalták a szalonnasütéshez szükséges kenyér, szalonna, paprika és üdítőital előteremtését, a felhívás 5000 példányban való kinyomtatását, továbbá a piknikes trikók előállítását. Ezeket szponzorok segítségével Ferenczy Lórántné, Hernyák Imre, Engi László és Szabó Lukács teremtették elő. Két buszt tudtak szerezni, amelyekkel a szervezők és résztvevők Sopronba érkeztek. (Az egyiket Filep Mária vállalatának igazgatója adta kölcsön térítésmentesen, a másikat Engi László debreceni vállalkozó bocsátotta rendelkezésükre.)

1989. augusztus 4-én Balogh Sándor segítségével elküldtük Debrecenbe a határnyitás végleges helyszínének térképét.¹⁶ Pozsgay Imre még aznap közölte, hogy őt a pikniken titkára, Vass László fogja képviselni. Rövidesen az is kiderült, hogy Habsburg Ottó képviselőjében lánya, Walburga von Habsburg utazik Sopronpusztára. Sopronban közben folyt a helyszín kialakítása, az egyeztetés a Határőrséggel és az érintett hatóságokkal. Augusztus 10-én szemlét tartottak a rendezők, a város és a szakhatóságok (ÉDÁSZ, Vízmű, Határőrség, KÖJÁL, LFMK, VOLÁN, stb.) illetékesei. Erről Stöckert Tamás emlékeztetőt is készített a Városházán. Ezen a szemlén határozták meg a feltételeket, amelyeket a szervezőknek teljesíteniük kellett. Felvetődött a gondolat, hogy az osztrák vendégek részvételének elősegítése érdekében legyen a közelben ideiglenes határnyitás. Ez az eredeti koncepciónak nem volt része. Magas László javasolta, hogy a régi pozsonyi országúton, Margitbánya felé nyissuk ki a határt, ahol 1948 óta nincs határátkelő. Ott egy fából készült kapu volt található, láncsal és lakattal bezárva. A lakatnak már a kulcsa sem volt meg! Az ideiglenes határnyitást mindkét országban kérvényezni kellett az illetékes hatóságoktól. Magyar oldalon ez igen gyorsan ment, köszönhetően Pozsgay Imre hathatós segítségének. Tőle kapta meg Filep Mária az illetékesek neveit és telefonszámait, akik az engedélyt kiadhatták. Végül a Határőrség legmagasabb szintű vezetőivel való egyeztetés alapján

¹⁵ Sajnos, a Piknik utáni nagy eső során az eredeti mű a helyszínen megsemmisült.

¹⁶ A Selectron kft-től – a soproni szervezők számára egyetlen hozzáférhető telefaxról.

megszületett az engedély. A kiválasztott helyen, a régi pozsonyi országúton 1989. augusztus 19-én 15.00–18.00 óráig ideiglenesen megnyílhatott a magyar határ.

Ausztriában viszont semmilyen kapcsolatunk nem volt, a szervezők azt sem tudták, hogy milyen módon kell a határnyitást kérvényezni. Csóka Pál kapta a feladatot, hogy próbáljon valahol Burgenlandban partnert keresni, aki ebben segítene. Délutánonként járta a környező falvakat és városokat, hogy egy szervezetet, politikust vagy bármilyen hivatalos szervet találjon, aki támogatást hajlandó nyújtani. Nyolc nappal a már meghirdetett, de valójában meg nem szervezett határnyitás előtt talált rá Szentmargitbánya akkori polgármesterére, Andreas Waha úrra. Egy utcai szolgálatban lévő rendőr igazította útba, Waha úr ugyanis éppen a margitbányai bornapokat nyitotta meg. A polgármester az ötletet hihetetlennek, a tervet a hátralévő nyolc nap miatt szinte kivihetetlennek tartotta, de látva a kész információs anyagokat, az elkészült németnyelvű plakátokat és szórólapokat, fellelkesedett. Kihasználva, hogy a bornapok megnyitóján Burgenland politikai vezetőinek jó része jelen volt, meghívta asztalához Csóka Pált. A véletlenül ott tartózkodó tisztségviselők elmondták a teendőket és a maguk részéről megígérték a gyors intézkedéseket.

Tanácsaiknak megfelelően Lőrincz Gábor két német nyelvű kérvényt írt a soproni MDF nevében. Egyet a Burgenlandi Biztonsági Igazgatóság címére augusztus 14-én, egyet pedig az illetékes Vámparancsnokság részére, augusztus 17-én. A hátralévő rövid idő miatt Lőrincz Gábor Horváth Zoltánnal együtt személyesen adta át a kérvényeket, a megfelelő osztrák okmánybélyegekkel együtt. A háttérben Waha úr szakadatlanul telefonált a határnyitás ügyében, hiszen a szolgálati út betartása mellett egyik engedélyt sem lehetett volna kiadni. Így is csak telefonon kapott, szóbeli engedély alapján nyitották ki a határt az osztrák vámőrök, mert az írásos parancs 19-én még nem érkezett meg.¹⁷ Az osztrák és magyar határőrizeti szervek előzetes egyeztetése alapján a határt csak a szervezők által leadott listán szereplő magyar és osztrák személyek léphettek volna át. A hivatalos ügyintézés mellett, Waha úr „fellármázta” az egész Fertő vidéket. Csak a Piknik napján látszott meg ennek az eredménye, hiszen a határ 41 év utáni kinyitása olyan népvándorlásszerű mozgást indított be osztrák oldalról, ami a magyar delegáció átkelését lehetetlenné tette.

A honi propagandagépezet, a kezdetleges lehetőségek és a szervezők kis létszáma ellenére, kiválóan működött. Debrecenben Túri Gábor megszerezte a magyarországi külképviseletek címlistáját, és 25 nagykövetség kapta meg angol nyelvű szöveggel a programot és a szórólapokat, a térképekkel együtt. A Szabad Európa Rádió komoly reklámot adott az eseménynek.¹⁸ Krecz Tibor közbenjárására a Magyar Nemzet is hírt adott a Piknikről.¹⁹ Számolatlanul érkeztek a támogató levelek. A vasfüggöny bontásában való részvételét jelezte a Rákóczi Szövetség, a Komárom Megyei Sprint Futókör, a Széchenyi Társaság, a Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Várdy Huszár Ágnes az egyesült államokbeli Pittsburgh-ből, s még sorolhatnánk. Egymás után jelentkeztek a nyugati TV-társaságok, a SAT1, az ORF, stb. Sopronban az utolsó két-három napban egymásnak adták a kilincset a tévés stábok Magas László lakásán. Mindegyiket ki kellett vinni a határra, mert a 15 órakor uralkodó fényviszonyokra voltak kíváncsiak. Az európai TV-társaságok jelenléte még nem volt meglepő, de amikor egy újjeländi forgatócsoport jelent meg, az már felettébb feltűnő volt. Ugyanúgy, ahogy a mi állami televíziónk tüntető érdektelensége és távolmaradása!

¹⁷ Nem is beszélve arról, hogy a soproni MDF postafiókcímére feladott engedélyek „elvesztek”... Ezeket a Piknik tízéves évfordulójára rendezett konferencián Frey és Schandl uraktól másolatban kapták meg a rendezők, napra pontosan tíz év késéssel!

¹⁸ Filep Mária régi ismerőse, Szekeres László, Magyarországról tudósító riporter révén.

¹⁹ „Páneurópai Piknik a »vasfüggöny« helyén.” Magyar Nemzet, 1989. augusztus 9.

A maroknyi szervezőgárda szinte minden percét a piknik számtalan apró – de mégis sok energiát lekötő – ügyének intézése foglalta el.²⁰ Különösen ügyeltek a rendezők arra, hogy a hatóságok előírásainak megfeleljenek. Mindenki tudta, hogy politikai okokra hivatkozva ilyen rendezvényt már nem lehet betiltani. Félő volt azonban, hogy valamilyen hatósági előírás megsértésére hivatkozva, azért még meg lehet tenni.²¹ Debreceni barátaink több csoportban, augusztus 17-én, 18-án, és 19-én reggel érkeztek meg és segítettek a hátralévő munkákban. Az utolsó napon még folyt a favágás és a rőzsegyűjtés, sátrakat állították fel, színpadot ácsoltak, kiépítették a hangosítást, majd Hámori Gábor felállította az útjelző táblákat. Az előkészületek ezzel befejeződtek. Ekkor azonban már a városban tartózkodott számos NDK állampolgár, akik nem véletlenül utaztak Sopronba –, a szervezők azonban vajmi keveset tudtak erről!

A „nagy nap” eseményei

A hivatalos program 1989. augusztus 19-én, 14.00 órakor kezdődött, nemzetközi sajtótájékoztatóval, a Lövér Szálló teraszán. Ezen a szervezők részéről Filep Mária, Magas László Mészáros Ferenc, Nagy László, Szentkirályi Zsolt, és, vendégként Szigeti Dezső országgyűlési képviselő vett részt. A tájékoztató magyar, német és angol nyelven folyt. Népes nemzetközi újságíró-gárda figyelte az elhangzottakat. A teljes magyar hírközlés nevében Abinéri Ottó, a „Határőr” újságírója és Soproni Horváth Lajos, a Magyar Hírlap tudósítója jelent meg. Mivel a Pozsgay Imrét képviselő Vass László késve érkezett, továbbá a sok kérdés és a két idegen nyelvre történő fordítás miatt a tájékoztató elhúzódott, a résztvevők a tervezett 15.00 órára nem érkeztek meg a határra. A sajtótájékoztató vége felé járhattunk, amikor 14.57 perckor megtörtént az áttörés.

Az e sorok írója által felvezetett, újságírókat szállító autóbusz 15.30–15.40 körül ért a határra, amelyet mintegy száz méternyire tudtunk csak megközelíteni, mert az Ausztriából érkező várt, és a kukoricából özőnlő nem várt vendégeinktől mozogni sem lehetett! A program szerint, a határra busszal érkező delegáció a határt gyalogosan átlépve Margitbánya főterére ment volna, ahol Andreas Waha polgármester és Csóka Pál készült a delegáció fogadására, a helyi fúvószenekarral. Ezt követően együtt mentünk volna vissza a határra, majd Sopronpusztára, a Piknik helyszínére, ahova a hivatalos programot terveztük. Ez teljesen lehetetlen volt, a határon maga az őskáosz uralkodott. Ekkora tömeget ott egyszerűen nem lehetett irányítani, de erre felkészülni sem lehetett, hiszen senki nem számolt ekkora érdeklődéssel.

A zűrzavart növelte az a váratlan esemény, ami mindent felborított, és amire az akkor legközelebből érintett Bella Árpád alezredes, az ideiglenes határátkelő helyszíni parancsnoka így emlékezik: *„Amikor megérkeztek az osztrák kollégák, Johann Göttl barátommal megbeszéltem a delegációk átléptetésének általunk tervezett rendjét. Beszélgettünk és vártunk. A 15.00 órára tervezett érkezés előtt néhány perccel a mintegy százméteres távolságra belátható útszakaszon feltűnt egy nagy gyalogoscsapat, akiről közelebb érve kiderült, hogy bizony nem delegáció, hanem vélhetően egy NDK-s csoport. Eléjük mentem a kapu elé, hamar kiderült, hogy Ausztriába kívánnak távozni. A további kérdésekre már nem adtak lehetőséget, a kapuszárnyakat benyomva gyorsvonatként száguldottak át, óriási felfordulást okozva. Azt kell hogy mondjam, az NDK-s állampolgárok megjelenése annyira volt váratlan, mint amennyire nem. Hiszen a nagy problémánk az volt, hogy a 17-i táviratban jelzett tömeg felbukkan-e a rendezvényen, vagy sem. Ha a határozott*

²⁰ Rumpf János és családtagjai például szabadságot vettek ki, mert vállalt feladataikkal nem végeztek volna időben!

²¹ Ilyen buktató volt a KÖJÁL előírás. 1500 főnyi várható vendégsereget jelentettünk be – becslések szerint ennek tízszerese jelent meg –, és erre a tömege méretezett illemhelyet kellett felállítani. Erre az utolsó pillanatban került sor, Rumpf János és Gazdag Imre közbenjárásával, a VOLÁN Tröszt segítségével.

cáfolat ellenére mégis ideérkeznek, akkor az öt útlevelezéssel a kiadott módszertani útmutató szerint megállítani, feltartóztatni nem tudjuk őket. Ha ez a tömeg kísérletet tesz, hogy átjusson, akadályoztatása esetén elégedetlenségének, érzelmi feszültségének levezetéséhez könnyen folyamodhat erőszakos cselekményekhez is. Az erőszak erőszakot szül, az pedig pánikot. És mint tudjuk, a pánik kezelhetetlen. Óhatatlanul összeütközik a fegyvertelen és a fegyveres, és mindig a fegyvertelen »húzza a rövidebbet«. Nem véletlenül írja a szakirodalom, hogy tömegmozgások esetén a rendfenntartás a tolerancia, a megértés és a párbeszéd iskolája kell, hogy legyen. Az idő bennünket igazolt, hogy amit tettünk és amit nem, vélhetően itt és most, ezen a helyen találkozik mindannyiuk egyetértésével. Meg kell jegyezni, nem biztos, hogy ami történt, annak így kellett történnie. Normális körülmények között nem szerencsés, ha egy szabad, demokratikus jogállamban határőr alezredek döntenek, mert akkor nem lenne rend, nem érvényesülne a jog. Természetesen 1989 augusztusában más idők jártak.»²²

Az NDK-beli menekültek az első hullám után csapatosan, vagy családonként, de egyesével is folyamatosan érkeztek a határátkelőhöz. A felfordulásban a magyar határőrök háttal Magyarországra felé kezelték az osztrák útleveleket – a megegyezéstől eltérően. A menekültek a magyar határőröket hátulról kerülgetve – néha majdnem fellökve – özönlöttek át a határon. Az osztrák vendégek, sorokra várva, udvariasan folyosót nyitva engedték a menekülteket Margitbánya irányába. Andreas Waha és Csóka Pál értesülve az eseményekről, a határra sietett. A polgármester látva, hogy mi történt, visszasietett a községbe, és minden panziót, vendéglőt felhívott és szállást, ételt, italt és telefonálási lehetőséget kért a menekültek részére, melynek költségeit a helyi önkormányzat vállalta. Telefonált a bécsi NSZK követségre, és velük egyetértésben buszokat rendelt a német állampolgárok elszállítására. A buszok Bécsbe, majd még aznap este Giessenbe szállították őket, mivel már Magyarországról érvényes NSZK útlevelel (!) érkeztek...

A határon a szervezők úgy döntöttek, hogy – történt, ami történt – a program megy tovább, és a delegációval ők is útjukat vették Sopronpuszta felé. Ott több szervező a rádióból értesült a hírről, hiszen az óriási területen szinte elveszett az a mintegy harminc ember. Mobiltelefon még nem volt, CB-rádióval nem rendelkezünk, még tábori telefon sem volt. Senki nem fogta fel, hogy itt történelem íródott. A hivatalos program részeként a védnőkök nevében beszélt Walburga von Habsburg és Vass László. A Sorsközösség Tábor résztvevői nyolc nyelven felolvasták a szervezők felhívását, beszélt Konrád György („Gondolatok a határ mentén”), valamint Klaus Lange és Vinzenz von und zu Liechtenstein a Páneurópa Unió nevében. Tőkés László levelét Szabó Lukács olvasta fel, amelyet augusztus elején ő csempészett át a határon. A hivatalos program során a rendezők folyamatosan konzultáltak egymással a pódiumon is, a terepen is. A várható következményekről volt szó. Mivel a külföldi vendégek beszédét kellett fordítanom, az emelvényről nem mozdulhattam el, de minden fejleményről tudtam, mert jöttek fel a hírek, és a színpadon folytatott beszélgetéseket mi továbbítottuk a többieknek. Emlékszem, hogy megkérdeztem Konrád György véleményét arról, hogy börtönbe kerülünk-e, nem is a Piknik miatt, hanem úgy általában. Nem járunk-e úgy, mint az '56-osok, vagy a csehek '68-ban, vagy mint Walesáék? Szó szerint emlékszem a mondataira, azt mondta: „*Úgy érzem, hogy ezúttal talán van esélyünk arra, hogy esetleg valódi változások jönnek és lehet, hogy a börtönt megússzuk!*” Egy beszéd alatt, amelyet nem kellett fordítanom, megkérdezte tőlem a „Die Welt” tudósítója Carl-Gustaf Ströhm, hogy mi lesz Magyarországon? Azt válaszoltam, hogy egy-két éven belül kiderül, vagy kormányra kerülünk vagy börtönbe! Ez nagyon tetszett neki, máig emlegeti.²³ Persze olyan nyugodt nem voltam, ahogy ezt neki mutattam.

²² Kurucz Gyula (szerk.): Az első határnyitás. Budapest, 2000., 57-58. p.

²³ Kurucz i.m., 144. p.

Senki nem tudta, mi lesz a határon történetek folytatása. Mindenesetre a Határőrség magas rangú illetékese még aznap délután közölte Magas Lászlóval, hogy: „*Nem erről volt szó, ennek biztos lesz még folytatása!*” – biztatva ezzel mindannyiunkat. Aki viszont tényleg megnyugtatott bennünket, az Vass László volt, aki nem veszítette el lélekjelenlétét. Pedig a rendezvényen, mint Pozsgay Imre államminiszter titkárságának vezetője, miniszterhelyettesi rangban a legmagasabb köztisztviselőként vett részt. Azonnal konzultált a határőrökkel és biztosított arról, hogy minden későbbi megtorlástól megvédenek minket. Megadta Pozsgay Imre titkos számát, saját névjegyét is szétosztotta, sőt röviden beszédében is utalt a határon történetekre.

Ezzel a rendezvény az eredeti program szerint folyt tovább, Vass László részvételével, aki szinte cinkosságot vállalt velünk. A népünnepély több ezer vendége, fűtyülve a háttérben folyó vitákra – melyekről nem is nagyon vett tudomást – jókedvűen piknikezett. Főzték a gulyást, sütötték a kolbászt, szalonnát, volt sör, fröccs, minden, amit szem-száj megkívánhat, miközben kilométer hosszan bontották a drótot, komolyan véve „Bontsd és vidd” jelszavunkat. Egészen addig, míg le nem szakadt az ég. A Pikniket, ami valószínűleg hajnalig eltartott volna, az égi karhatalom, a mennydörgés és a sűrű zápor verte szét. Gyorsan kocsiba szálltam és hazaindultam. Akkor vettem észre, hogy a kőhidai fegyházig vezető úton elhagyott DDR felségjelű Trabantok és Wartburgok tömege parkolt. Ezekért a tulajdonosaik már nem jöttek vissza.

Utóregék

Másnap a Lövér Szállóban ebéden találkoztak a vendégek és a szervezők. Itt fogalmazódott meg először, ifj. Fasang Árpád részéről, hogy „...*augusztus 19-én Sopronpusztán történelmet írtak.*” A következményekkel azonban senki nem volt tisztában. Talán a Határőrség tisztje többet tudott, aki mellé taktikai okokból ültem, hogy kikérdezhessem. Arra a kérdésemre, hogy mi lesz velük, azt válaszolta, hogy „...*majd telexen Budapestről kapunk egy fadugós fegyelmet, amit eldugunk egy fiókban!*” Megtudtam, hogy a fadugós fegyelmi olyan, ami van, de nincs, mint a fadugós gyakorló gránát. Az is van, de az sem robban! A délután késve érkező Adam Michnik is érezte, hogy nagy dolog történt. Sajnálta, hogy nem előző nap jött és addig nem tágitott, amíg ereklyeként Rumpf Jánosné piknikes trikóját el nem kunyerálta!

A nyugati sajtó ontotta a híreket, a helyszínen meg sem jelent magyar sajtó másodkézből tudósított. Nevetséges, de a Népszabadság bonni tudósítójára hivatkozva írt a Piknikről. A lap augusztus 21-én, harmadik oldalán, összeállításban számolt be a történetekről. A terjedelem kétharmadát a bonni tudósító töltötte ki: „...*helyszíni nyugatnémet beszámolók szerint a Páneurópai Piknik elnevezésű találkozó alkalmából szombaton Sopron mellett megnyitották a határ egy szakaszát, hogy a rendezvényre érkező osztrák és más vendégeket zavartalanul fogadni tudják. Ezt használta ki több száz, a helyszínen várakozó NDK-állampolgár...*”²⁴ A győri TV-híradó stábja, mint abban az évben általában minden ellenzéki megmozdulásról, erről is lekéselt. Négy óra után estek be, öt perc alatt felvettek pár képet és távoztak. A TV-híradóban csak egy villanásra lehetett a tömeget látni, valamint egy halk mondatot hallani Walburga von Habsburg beszédéből. Nem volt túl informatív a tudósítás.

Voltak azonban ellenkező tapasztalataink is. A sajtó segítségével sikerült felhívni a figyelmet érdekes eseményekre a Piknik után. Pár nappal augusztus 19. után, a nagyecenki elágazásnál a határőrök – fegyveres munkásöröket is bevonva – visszafordították a DDR felségjelű autókat. Kópháza térségében aludni nem lehetett éjjel a puskaropogástól. Pozsgay Imre K-telefonszámát ekkor hasznosítottuk. Az ő segítségével sikerült a Panoráma stábját Kalmár György vezetésével Sopronba csábítani, akik 24 perces, hiteles tudósítást adtak le a

²⁴ Kurucz i.m., 182. p.

televízióban a Sopron környéki állapotokról. Feltehetőleg ennek hatására, a munkásöröket visszahívták. Korrekt híradást olvashattunk a Magyar Hírlapban²⁵, a Soproni Hírlapban²⁶, az Ötlet '89-ben.²⁷ De mi folyhatott a háttérben?

Mi történt a kulisszák mögött?

Erre sajnos még nem tudjuk a választ. Pedig ennek tisztázására rendezett konferenciát a „Páneurópai Piknik '89 Alapítvány”, a tizedik évfordulón, a Pannonia Med Hotelben, 1999. augusztus 18-19-én.²⁸ A konferencia mottójául Thomas Sowell idézetet választottunk: „A teljes igazságot kétféleképpen lehet elmondani. Névtelenül, vagy utólag.” Ennek ellenére nem derült ki egyértelműen, hogy milyen mértékben volt nemzetközi egyeztetés akár keleti, akár nyugati irányban. Ismert volt-e a németek áttörési szándéka a magyar hatóságok előtt? Mi lett volna, ha megbomlik az egyensúly a hatalomban az ortodox kommunista szárny javára? Mi lett volna, ha a Gorbacsov elleni puccs két évvel korábban, 1989 augusztusában következik be? Lehetne a kérdéseket tovább sorolni, mert gyakran ellentmondó válaszokat kapunk az akkori illetékesektől. Hallottuk, hogy Németh Miklós 1989 tavaszán „virágnyelven” Moszkvában Gorbacsovval megbeszélte a tervezett magyarországi változásokat.

Az is elhangzott, hogy a politikai vezetés tudatosan támogatta Pozsgay Imrét és a Pikniket, amely számukra teszt volt. Kíváncsiak voltak arra, hogy milyen módon reagál Berlin, Prága, Bukarest és Moszkva?²⁹ De mi lett volna a szervezőkkel, ha a „baráti országok” nem megfelelően reagáltak volna? Ha teszt volt, miért éppen Bella Árpádnak felejtettek el szólni, pedig egyedül az ő katonáinál volt éles lőszer? Ha lőnek, akkor most „...nem emlékhely, hanem kegyhely lenne a határon” (idézet Bella Árpádtól), nem Magyarország dicsőségére, hanem szegyenére. A legmagasabb rangú soproni parancsnok szerint „...nem ez volt megbeszélve”. Tehát ő nem örült az áttörésnek, nyilván inkább megakadályozta volna. Főnökei is így gondolkozhattak? Valószínűleg, mert karhatalmi század volt készenlétben fegyverhasználat, gumibot és egyéb technikák alkalmazására készen.³⁰ Viszont ezzel egyidejűleg az országos parancsnok kiadta, hogy egy kilométeres körzetben nem tartózkodhat egyenruhás katona, mivel ez egy civil rendezvény.³¹ Így nehéz tiltott határátlépést megghiúsítani!

Ha a Piknik teszt volt és nem volt reakció az előbb említett fővárosokból, akkor miért kellett lövöldözni? Miért kellett meghalnia Kurt-Werner Schulz-nak?³² Miért kerülhetett sor a „kópházi és a sopronpusztai csatára”, augusztus 23-án? Ki mozgósította a Munkásörseget? Helyi túlkapás volt ez, vagy a központi hatalmi harc eleme? Vagy csak Honeckert kellett nyugtatgatni? Hiszen figyelt itt mindenki mindent. A Stasi berlini delegációja július végén szemlét tartott a Piknik szóba jöhető helyszíneinek térségében. Igaz, ezt csak tíz év után tudtuk meg. Ha minden a tervezett szerint zajlott a határon augusztus 19-e délutánján, miért indult eljárás Bella Árpád ellen? Ha az eljárás elindult, miért nem fejezték be? Még mindig tart? Mintha a központi akarat nem mindig jutott volna el a címzettekhez. Óvatosságból nem adhatták írásba, vagy útközben elkallódtak az utasítások? Vagy csak arról

²⁵ „NDK-polgárok áttörése a páneurópai pikniken.” Magyar Hírlap, 1989. augusztus 21.

²⁶ „Valljanak a képek.”; „Véletlen szemtanú.”; „A szabadság ára.” Soproni Hírlap, 1989. augusztus 25

²⁷ „Határtalan vesszőfutás.” Ötlet '89, 1989. augusztus 31.

²⁸ „Az első határnyitás”. Szerkesztette: Kurucz Gyula, Kortárs Kiadó, Budapest, 2000. ; Uő.: „Das Tor zur deutschen Einheit” – Grenzdurchbruch Sopron 19. August 1989. Editon q, Berlin, 2000.

²⁹ Kurucz i.m., 68-74. p.

³⁰ BM Határőrség 11. Kerület Parancsnokának 034/1989. sz. Intézkedési terve a „Páneurópai Piknik” rendezvény határőrizeti és biztosítási feladataira., Sopron, 1989. augusztus 16.; Páneurópai Piknik '89 Alapítvány Archívuma, Sopron. [a továbbiakban:PPAA]

³¹ Kurucz i.m., 167. p.

³² „Halál a magyar-osztrák határon.”, Magyar Hírlap, 1989. augusztus 23.

volt szó, hogy a bizonytalan szituációban a közép-káderek is óvatosságból kettős életet éltek? Persze mit lehetett tőlük várni akkor, amikor a szóbeli és így nyomot nem hagyó utasítások ellentétben voltak a korábban kiadott, de még érvényben lévő parancsokkal?

Pedig a magyar kormánynek határozott elképzelései voltak a menekültkérdéssel kapcsolatban, már a Piknik előtt. Alexander Arnot, az NSZK nagykövete 1989. augusztus 4-én találkozót kért Horváth István belügyminisztertől, ahol tájékoztatást kért a magyar fél szándékairól.³³ Itt a belügyminiszter írásos választ ígért, amelyet Pallagi miniszterhelyettes készített és juttatott el a nagykövetnek még a Piknik előtt.³⁴ Ez konkrét időpontokat tartalmaz a menekültstátusz elbírálási lehetőségéről. A Genfi Menekültügyi Egyezmény értelmében 1989. október elején állították volna fel a befogadó állomásokat. Ehhez szükséges volt még a vonatkozó nemzetközi szerződések felülvizsgálata is. Azt azért a válasz megjegyzi, hogy „...*hazánk nem kíván a kelet-európai menekültek kivezető csatornájává lenni.*”

Időközben a legfőbb ügyész helyettese 1989. augusztus 8-án átiratában iránymutatást adott a megyei ügyészeknek, hogy a határon elfogott menekültek esetében, ha a „bűncselekményt” nyomós ok miatt követték el, akkor a nyomozást megrovás alkalmazásával meg kell tagadni. A már megkezdett nyomozásokat meg kell szüntetni.³⁵ A „nyomós ok” egyébként kiváló kibúvó! Két nappal később a Legfőbb Ügyészség Államellenes Ügyek Osztálya ezzel kapcsolatban szintén átiratot intézett a megyékhez, melyben közlik, hogy az iránymutatásban foglaltakkal a Belügyminisztérium és a Külügyminisztérium is egyetért, valamint azt, hogy a genfi Menekültügyi Egyezmény kihirdetésére előreláthatólag október 1-én kerül sor.³⁶ Akkortól lép teljes hatályba a menekültek jogállásáról szóló jogszabály. A ki- és bevándorlásról, valamint az útlevélről szóló törvények a tervek szerint 1990. január 1. napján léptek volna életbe.

Több irányú nyomás nehezedett a kormányra. Kevesen tudják, hogy augusztus utolsó napjaiban Lezsák Sándor – teljes titoktartást kérve – Sopronban járt Magas Lászlónál. Alakulóban volt egy terv a német menekültek tömeges Sopronba szállításáról, és Lezsák alkalmas helyszín keresésében kért segítséget. Nyilvánvalóan erre az akcióra reagált Horváth István belügyminiszter a Magyar Nemzetben szeptember 5-én.³⁷ Autóbuszal történő szállításhoz a brennbergi futballpályát és a fertőrákosi kőfejtő parkolóját, a vonattal történő szállításhoz a kópházi vasútállomást választották ki. Ezekről a helyektől a határ csupán néhány száz méternyire van. Végül erre az akcióra nem került sor, de nyilván az ilyen tervek is siettették a kormány döntését, ahogy a Piknik maga is. Nehéz eldönteni, hogy a Piknik és az 1989. szeptember 11-i kormánydöntés között eltelt idő sok, vagy kevés? Bár utólag mindenki nagyon okos és visszamenőleg rendkívül informált. Ennek ellenére jó lenne tudni, hogy valójában ki mit tudott? Tudott-e egyáltalán valaki valami biztosat? Ki milyen utasításokat kapott és honnan? Kit honnan biztattak és mivel? Gyanítom, hogy a történelmünkéből ismert típusú tanácsokat kapta mindenki, János esztergomi érsekkel szólván: „*A királynét meggyilkolni nem kell félnetek jó lesz ha mind beléegyeznek én nem ellenzem.*” Bizonyos szint alatt, csak ilyen értelmű információkat lehetett kapni. De hol volt a szint, amely felett mindenről tudtak? Hány forgatókönyv volt? Nekünk csak egy. A kormánynak valószínűleg több is, mindegyik a rájuk nézve kedvezőnek remélt végkifejletek lehetőségével! Félő, hogy a válaszokat hosszú évek elteltével kaphatjuk meg, hiszen a még egyáltalán fellelhető dokumentumokat zárolták. Ezekről a zárolt anyagoktól nem szenzációt várok, nem terhelő bizonyítékokat valakikre nézve. Csupán a tényeket, hogy okuljunk belőle mi is, de főleg az utánunk következő generációk. Nem célja senkinek, hogy a tények birtokában az

³³ Belügyminiszteri feljegyzés, 1989. augusztus 4., I-a-849/89; PPAA

³⁴ A Belügyminisztérium Közleménye, 1989. augusztus 10.; PPAA

³⁵ A legfőbb ügyész helyettesének átirata, 1989. augusztus 8., Ig. 338/1989.; PPAA

³⁶ Legfőbb Ügyészség Államelleni Ügyek Osztálya átirata, 1989. augusztus 10., Ig. 338/1989; PPAA

³⁷ „Nem engedhetünk titkos akciókat.” Magyar Nemzet, 1989. szeptember 5.

éremháborút gerjessze, szembeállítsa az akkori politikusokat a szervezőkkel, katonákkal, vagy egymással. Ez nem lehet cél, hiszen 1989 nyara egy olyan ritka s ezért igen értékes pillanata volt a magyar történelemnek, amikor egy ügyben – legalább tetteiben, ha gondolataiban nem is teljesen –, együttműködött a politikai vezetés, a karhatalom és az ellenzék. Ráadásul nagyrészt mások, a németek érdekében.

A Páneurópai Piknik és a szeptember 11-i kormánydöntés nélkül is átrajzolódott volna Európa térképe. Lehet, hogy később, talán másképp, esetleg véresebben! Örüljünk együtt annak, hogy „gyanútlan felforgatóként” bár, de mi is részesei voltunk az átalakulás egy fontos epizódjának. Jó lenne azonban ismerni a valódi mozgatórugókat, a színpalak mögött történeteket. Ha majdan az archívumok megnyílnak, az akkori történészek eldönthetik, hogy egy ügyesen felépített „bizánci” megoldásról volt szó, vagy magyaros „kontármunkáról”. Lehet, hogy az igazság a kettő között van?